

Obr. 1 Pamätník kostola Liptovská Mara. ■ In memory to the church in Liptovská Mara. ■

10 rokov archeologického múzea v prírode v Liptovskej Mare

Karol Pieta

V súčasnej dobe je snaha zviditeľňovať výsledky archeologických výskumov prezentáciou v teréne alebo experimentálne sa pokúšať o modely pôvodných architektur a remeselných technológií už rozšírenou a uznávanou praxou. Výskumné či realizačné skupiny si pred uskutočnením svojho cieľa kladú alebo majú klásť otázku, aké bude mať ich dielo využitie, poslanie a zabezpečenie v bližšej a vzdialenejšej budúcnosti, aby ich námaha a nadšenie priniesli čo najväčší efekt. Archeologické múzeum v prírode, ktoré bolo vybudované v Liptovskej Mare, má za sebou desať rokov existencie. Tento časový priestor dovoľuje ohliadnuť sa späť a dodatočne zvážiť pozitíva i chyby pri porovnaní pôvodného zámeru so súčasným stavom.

Úvodom chcem pripomenúť základné fakty o nálezisku a cieľoch rekonštrukcií i experimentov. Lokalita leží v strede Liptovskej kotliny na severnom Slovensku, dnes nad vodným dielom rovnakého mena. Je to malebné miesto s výbornými výhľadmi a pomerne dobrou komunikačnou dostupnosťou, len stovky metrov vzdialené od turistických infraštruktúr (parkovanie, kúpanie, bufet, penzión a hotel). Areál leží v prírodnom prostredí s lúčnym a lesným porastom, v nadmorskej výške 640-692 m. Napriek nedostatočnej propagácii v rámci regionálnej turistiky a absentujúcemu informačnému systému na prístupových cestách je v letnej sezóne hojne navštevovaný.

Obr. 2 Liptovská Mara II - detail plota. Stredná doba laténska. ■ Liptovská Mara II - detail of a fence, middle La Tène ■

Objekt vznikol ako výsledok dlhoročného výskumu, naviazaného spočiatku na stavbu vodného diela a potrebu záchrany tých archeologických i architektonických pamiatok, ktoré boli priamo ohrozené zaplavením. Ťažisko staršieho osídlenia leží vo včasnohistorickom období (3. stor. pred Kr. až 2. stor. po Kr.), patriace predpúchovskému stupňu a púchovskej kultúre. Z rozsiahlej aglomerácie šiestich osád sústredených okolo hradiska na vrchu Havránok boli dve zničené výstavbou a napustením vodnej nádrže. Do zátopovej oblasti sa dostal aj cenný objekt kostola Panny Márie z 12. - 17. storočia na okraji bývalej obce Liptovská Mara. Po uskutočnení archeologickej odkryvky (J. Hoššo) boli interiér i loď kostola rozobraté a celý objekt bol znovu v pôvodnej podobe vybudovaný v Múzeu liptovskej dediny v Pribyline. Na pôvodnom mieste na samom brehu priehrady sa podarilo zachovať aspoň vežu s vyznačeným pôdorysom stavby (**obr. 1**).

V zátopovej oblasti sa našlo množstvo dosiaľ neznámych a pritom dobre zachovalých pôdorysov stavieb, okrem iného pôdorys dvorca za staršej doby laténskej a keramická dielňa s hrnčiar-skými pecami. Jedna z pecí bola v celosti vyzdvihnutá a uložená v Liptovskom múzeu. Poslúžila ako predloha pri stavbe funkčnej repliky, slúžiacej dodnes pri experimentoch s výpalmi laténskej keramiky.

V čase výstavby sa okrem záchran-ného výskumu robili aj zisťovacie výkopávky na hradisku a na jednotlivých osadách, ktoré časom prerástli do systematických odkryvok, ťažiskovo sústredených na opevnený areál a osadu pri jeho východnom úpätí. Motiváciou bola možnosť sledovať takmer neprerušenu stratigrafiu terasovitého sídliska II s profilmi vrstiev, presahujúcich výšku 300 cm. V rokoch 1993-1999 sa v spodnej časti súvrstvia za náročných podmienok skúmala časť zamokreného areálu, kde sa v slatinných vrstvách vý-

borne zachovali pozostatky staro- a stredolatenských drevených konštrukcií - domov, ohrád a rôznych hospodárskych stavieb (**obr. 2**). Tieto sú neoceniteľným prameňom pre poznávanie karpatského staviteľstva doby železnej. Slatinné vrstvy poskytli v stredo-európskych pomeroch mimoriadny súbor rastlinných zvyškov (drevo, časti rastlín, semená, plody), ako aj bohaté kolekcie iných organických pozostatkov (zvyšky stravy, malakofauna, hmyz a pod.)

Pri vykopávkach na hradisku sa postupne odkryl unikátny kultový areál (**obr. 3**). Pozostával z kamenných dlažieb lemovaných kolovými jamami po stĺporadiach a z jám s ľudskými obeťami. Mimoriadne dobre sa zachovali časti latenských obranných architektúr. Kamenné múry z pieskovcových a travertínových kvádrov sa miestami zachovali až do výšky dvoch metrov a roz-

poznať sa dali aj zuhoľnatelé časti drevených konštrukcií, najmä v priestore oboch preskúmaných brán.

Samostatným, takisto výnimočným objektom bol stredoveký hradok z 13-15. storočia na vrchole kopca, oddelený od ostatného areálu šíjovou priekopou. Popri kamenných dlažbách nádvočia, cisterny a únikovej do skaly tesanej chodbe sa zachovali aj pozostatky kolov obvodovej palisády a základové brvná čeladníka i rozmernej obytnej veže (**obr. 4**). Na výskume a rekonštrukcii hrádka sa významne podieľal V. Hanuliak. Vykopávky v Liptovskej Mare prebiehali bez prerušenia v rokoch 1965-1999.

Už počas odkrývky jednotlivých architektúr sa vynorili otázky ich konzervácie a časom aj prezentácie po skončení výskumných prác, ktoré súviseli s ďalším postupom výskumu (otázka zasypania, spevnenia či odvodnenia

Obr. 3 Pohľad na rekonštrukciu časti svätyne. ■ View of a partial reconstruction of a temple. ■

Obr. 4 Náznaková rekonštrukcia stredovekého hradku. ■ Partial reconstruction of a mediaeval castle. ■

častí odkrytých stavieb). Po počiatkových pokusoch s fixáciou jednotlivých štruktúr a pri náraste počtu cenných objektov bolo navrhnuté vytvorenie pamiatkového areálu, ktorý bol časom (v roku 1991) vyhlásený za národnú kultúrnu pamiatku. Nasledovali dlhé metodické diskusie o hraniciach pri konzervácii a dopĺňaní zachovalých originálov, ktoré autor výskumu vyriešil postavením modelu náznakovej rekonštrukcie brány a časti vnútorného opevnenia na originálnych základoch, a tento postup bol odbornou pamiatkárskou i archeologickou verejnosťou nakoniec prijatý a odsúhlasený. Nasledoval zámer prezentácie pamiatky s následným urbanistickým i architektonickým riešením areálu a jednotlivých objektov. Autormi projektu boli archeológovia, ktorí pri odkrývke na Havránku pôsobili, spolu s architektom-pamiatkárom J. Sálusom. Vznikla prehliadková trasa, prepájajúca objekt kostola, najzaujímavejšie pamiatky na hradisku, rekonštruovaný dvorec z mladšej doby železnej pri jeho úpätí, prípadne neďaleké vykopávky. Mala začínať v muzeálnom objekte neďaleko ruín kostola na brehu jazera. Projekt takto upravenej a prezentovanej národnej kultúrnej pamiatky bol financovaný z prostriedkov Ministerstva kultúry SR, ktoré však nestačili na postavenie vstupného múzea. Expozícia a technické objekty sa preto vďaka ústretovosti Archeologického ústavu Slovenskej akadémie vied improvizovane inštalovali v budove a na pozemku výskumnej expedície tejto inštitúcie. Pamiatkový areál bol majetkoprávne vysporiadaný a odozvaný Liptovskému múzeu v Ružomberku, ktorý sa stal správcom a prevádzkovateľom archeologického múzea v prírode.

Zásadou nasledujúcich prác sa stalo zachovanie staticky intaktných na sucho kladených murív, jednoduchá

úprava (vyrovnanie) ich čiastočne vychýlených častí a prekrytie takto upraveného originálu na maltu kladenými riadkami kameňov. Koruny torzovite modelovaných hradieb s osadenými prvkami dreveného spevnenia boli zakrývané pažitou s lúčnou trávou. Drevené konštrukcie, napr. brány, boli kvôli rozmerovému dojmu riešené náznakovo v obryse. V stredovekom hrádku sa vztýčili len koly palisády a obrys rohovej vežičky, obytná veža s prístavbami sa len vyznačili v pôdoryse nízkou zrubovou konštrukciou (**obr. 4**).

Metodickým problémom bola prezentácia obetiska z neskorej doby laténskej, zložitého areálu s viacerými možnosťami riešenia pôvodného vzhľadu, najmä drevených nadzemných prvkov. Zo šiestich návrhov bol nakoniec realizovaný najjednoduchší náznakový variant „prírodného“ charakteru, bez pokusov o prestrešovanie dlažieb a prílišného zdôrazňovania tajuplnosti či mystiky tohto miesta. Použité výtvarné prvky, ktoré na drevených slporadiach -

stélach citlivo aplikovala akademická sochárka Ludmila Cvangrošová, vychádzali z nájdených prameňov (časti zvieracích a ľudských lebiek, motívy výzdoby keramiky a mincí, druhy doložených obetných zvierat). Stĺpy včítane centrálneho monumentu pri obetnej jame boli osádzané do pôvodných v podložnej skale vytesaných kolových jám a výškovo prispôbené ich hĺbke. Dodržali sa i druhy drevín podľa rozboru nájdených uhlíkov.

Odlíša sa postupovalo pri stavbe hospodárskych a obytných stavieb na hradisku a v rámci projektovaného dvorca na východnom úpätí hradiska, ktoré vznikli ako úplné rekonštrukcie na základe relatívne dobre zachovalých archeologicky odkrytých pôdorysov. Studňa v dvorci a nůdzová stavba - polozemnica na hradisku boli postavené priamo na pôvodnej nálezovej situácii, zatiaľ čo areál dvorca s ohradou a stavbami zo zátopovej oblasti bol vybudovaný na koncepcne vhodnom mieste pod hradiskom (**obr. 5**).

Obr. 5 Dvorec z doby laténskej - rekonštrukcia. ■ Reconstruction of a La Tène farmstead ■

Obr. 6 Priprava keramickej série na výpal. ■ Preparing a set of pottery for firing. ■

Z originálnych nálezových situácií sme použili maximum dostupných informácií o stavebnej technike, krytine, stavebnom materiáli, priestorovom riešení i zariadení interiéru. Technické detaily, ako sú spoje drevených prvkov, viazanie krytiny, konštrukcia ohrád, pánty, zámky a pod. sa riešili podľa paralel z lokalít so zachovalými drevenými konštrukciami. V dobe výstavby skanzenu sme ešte nemali k dispozícii poznatky zo slatinných vrstiev sídliska Liptovská Mara II, ktoré dodatočne, ale uspokojujúco preverili tie postupy a prvky, pri ktorých sme nemali oporu v originálnych nálezových situáciách rekonštruovaných stavieb.

Výstavba objektov prebehla ťažiskovo v rokoch 1990-1992 a celý pamiatkový areál sa následne sprístupnil verejnosti pod správou Liptovského múzea v Ružomberku, pričom odborným garantom skanzenu zostal Archeologický ústav, ktorý jeho časti využíval

a využíva pre experimentálne účely. Súčasťou pokusov je dlhodobé sledovanie životnosti stavebných detailov a objektov, a tiež remeselné činnosti, hlavne tesárstvo, tkanie, kováčstvo a výroba keramiky. Pracovné skupiny s medzinárodným zložením sa tu každoročne stretávajú na dielňach pri riešení konkrétnych dokumentovaných úloh. Najďalej sa pokročilo v poznávaní hrnčiarskej výroby (**obr. 6, 7**). Skanzen je vyhľadávaným cieľom mnohých návštevníkov, ktorí tunajší pobyt kombinujú s turistikou alebo rekreačným pobytom pri vode a jeho atraktivnosť zvyšuje aj súčasná vlna „keltománie“. Lokalitu každoročne navštevujú odborné archeologické a pamiatkárске exkurzie a konajú sa tu aj vedecké konferencie.

Áké sú teda skúsenosti a poznatky z desaťročného prevádzkovania Archeologického múzea v prírode v Liptovskej Mare a aký je súčasný stav jeho jednotlivých objektov? Treba otvorene po-

vedať, že nie je dobrý. Vypuklo sa začínajú prejavovať základné nedostatky v starostlivosti o objekty a aj kompromisy, prijaté počas ich budovania. Filozofia uskutočnených pamiatkových úprav s maximálnym zohľadňovaním originálu či podobnosti s originálom si totiž vyžaduje mimoriadne nároky na údržbu, ktoré sú v danom prípade násobené drsnými klimatickými podmienkami a umiestnením stavieb vo vlhkom prírodnom prostredí s bujným trávnatým a lesným porastom. Pri realizácii jednotlivých konštrukcií sme sa vyhýbali cudzorodým prvkom včítane ochranných náterov dreva, kde sme sa obmedzili len na archeologicky doložené opalovanie a prípadne smolovanie do zeme osádzaných častí. Ako nešťastné sa odmietli praktické návrhy architekta neosádzať stĺpy do podlažia, ale pripieňovať ich tesne nad povrchom pomocou železných profilov. To sa prejavilo krátkou životnosťou drier.

Obzvlášť to platí pri dôslednom dodržiavaní nálezovo doložených druhov drevín, z ktorých hlavne málo odolné buky a smreký rýchlo podľahli hnilobnému procesu a prächňiveniu najmä v častiach tesne pri povrchu zeme. Svoj podiel na tom mal nepravidelne kosený a čistený trávnatý povrch s vysokou vlhkosťou. V stĺporadiach svätyne dnes už chýba asi 20 drevených „stél“, ktoré sú pre ich výtvarné spracovanie ťažko nahraditeľné. Problémom navyše zostáva odstránenie ich zvyškov z pôvodných do skaly vytesaných kolových jám.

Pri sledovaní stavu objektov sme síce získali rad zaujímavých poznatkov o ich životnosti, ale na druhej strane je súčasný vzhľad skanzenu len tieňom jeho bývalej podoby. Jednou z príčin je nedostatočná údržba zo strany správcu - Liptovského múzea, ktorý síce v sezóne prevádzkuje skanzen (vstupné, sprevádzanie po expozícii v budove Archeologického ústavu), ale len sporadicky

Obr. 7 Replika laténskej pece s vypálenou keramikou. ■ Replica of a La Tène kiln with fired pottery ■

a v nedostatočnom rozsahu (z finančných dôvodov) vykonáva jeho základnú údržbu: nutné opravy, kosenie plôch, čistenie okolia a interiéru stavieb i obnovu náučného chodníka a jeho informačného systému. Následkom je narastajúci havarijný stav pamiatky. Starostlivosť zostáva na druhom partnerovi a jeho dobrovoľných spolupracovníkoch, ktorý sa príležitostne popri iných povinnostiach a s minimálnymi prostriedkami pokúša zabrániť ďalšiemu chátraniu objektov.

V posledných rokoch sme museli pristúpiť k viacerým opravám, aby sa zabránilo devastácii niektorých stavieb. Pri nich sme po skúsenostiach s nedostatočnou údržbou už opustili pôvodné pracovné postupy a prezentačné zásady a snažili sme sa obnovené časti stavieb dlhodobو zabezpečiť: trstinovú krytinu sme (podobne ako vo väčšine skanzenov) viazali drôtom a nie koženými remienkami či húžvami, na hrnčiarni strechu z kôry nahradili ručne robené pribíjané šindle. Nové drevené prvky sa natierali ochranným náterom proti plesni a vlhkosti.

Vážnym problémom sa ukázalo napadnutie zrubových stien obytného dvojpriestorového domu drevokaznou hubou-drevomorkou, ktoré bolo podľa odborného posudku prof. L. Rainprechta z Technickej univerzity Zvolen zavinené kalom zanesenou izoláciou a nedostatočnou ochranou základov proti svahovej vode, ako aj slabým vetraním neobývaného objektu. Huby tohto druhu síce podľa spomenutého odborníka existujú v našom prostredí len niekoľko storočí a v dobe železnej ešte stavby nemohli neohrozovať, ale uvedený prípad naznačuje ďalšie problémy, ktoré vznikajú s nevykurovanými a málo vetranými muzeálnymi objektmi. Na-

padnuté základové trámy budú musieť byť vymenené a spálené.

Časť opráv súvisela s prirodzenou životnosťou konštrukcie alebo jej časti. Na obytnej stavbe v dvorci sa musel vymeniť jeden z bukových trámov strechy, ktorý nahradilo odolnejšie smrekovcové drevo. Ohrady z lieskového prútia vydržia podľa našich zistení len 3-4 roky a ich výplet bol už trikrát vymenený. Túto skúsenosť potvrdili aj nálezové situácie v slatinných vrstvách, kde sme mohli sledovať až päťkrát obnovované ohrady. Zvláštnou kapitolou je hrnčiarska pec, ktorá sa od roku 1991 každoročne dva až trikrát použila pri testovaných či demonštračných výpaľoch. Kupola z hlinených tehál bola dosiaľ štyrikrát vymenená po mechanických deštrukciách (návštevníci), ale tiež v dôsledku prirodzeného zvetrania prepáleného povrchu. Rošt sa vymieňal len raz, po jeho prepálení a deformácii pri pokuse o dosiahnutie maximálnej teploty.

Z uvedeného vyplýva, že pri vzniku múzea neboli jasne rozlíšené obe žiadateľné priority: na jednej strane metodicky podložené odborné prezentovanie stavieb, ktoré sú súčasťou originálnych štruktúr archeologickej pamiatky a na druhej strane snaha o ich nenáročné a dlhodobé prežitie. Spojením oboch cieľov sa síce získali údaje o prirodzenej životnosti jednotlivých objektov a konštrukcií, ale vinou chýbajúcej každoročnej údržby i prirodzeným starnutím materiálov stratilo súčasné archeologické múzeum značne na kvalite a celkovom dojme. Tieto nedostatky sa v blízkej budúcnosti prejavujú v nutných inováciách a problémoch so zabezpečením prostriedkov a pracovníkov pre obnovu pôvodného stavu pamiatky. V budúcnosti bude nutné testovať len

niektoré časti konštrukcií a ostatné stavby, hlavne ich drevené súčasti, zabezpečiť proti deštrukcii účinnou konzerváciou.

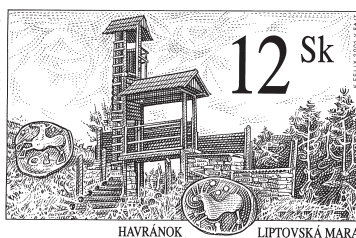
Odborné a spoločenské využitie areálu

Za roky existencie terénneho výskumu, expedície Archeologického ústavu SAV a prezentácie národnej kultúrnej pamiatky Liptovská Mara si objekt získal meno v bádateľských kruhoch a patrí k známym archeologickým lokalitám aj medzi širokou verejnosťou. Okrem odborných publikácií k tomu prispela jej častá popularizácia v masmédiách, viaceré populárne filmy i pomerne vysoká návštevnosť archeologického múzea. Bola vydaná aj poštová známka s motívom rekonštrukcie keltskej brány (**obr. 8**). Hradisko Havránok sa hrdí aj ohlasom v umeleckej sfére. Známý slovenský básnik Ivan Laučík sa inšpiroval týmto miestom a jeho pozoruhodnou históriou a napísal básnickú zbierku rovnakého mena, ktorá už bola viackrát preložená a vydaná v Európe i v Amerike.

Napriek dobrému menu, ktoré si tento areál doteraz získal, je na poli jeho turistického a poznávacieho využitia čo dohádzať. Veď výhodne situovaný objekt veže kostola dodnes neslúži pôvodnému zámeru a chýba tu plánovaná expozícia dejín stredovekého osídlenia miesta (pre súčasné pomery je príznačné, že areál pôvodného kostola bol správcom prenajatý a slúži ako bufet...). Takisto náučný chodník i jeho informačný systém si vyžadujú obnovu a po rokoch improvizácie by si múzeum zaslúžilo aj samostatný vstupný objekt s expozíciou. Avšak aj bez veľkých investícií by bolo možné Liptovskej Mare výdatne

pomôcť, čo i len účasťou na dobrovoľníckych táboroch, ktoré už v roku 2002 pomohli riešiť najakútnejšie úlohy. Ostatné problémy na riešenie ešte len čakajú, ale nie dlho. Pretože druhý decénium Archeologického múzea v prírode v Liptovskej Mare by sa malo niesť v znamení radikálneho zlepšenia jeho prezentácie a technického stavu.

SLOVENSKO

HAVRÁNOK

LIPTOVSKÁ MARA

obr. 8 Poštová známka s motívom národnej kultúrnej pamiatky Liptovská Mara. ■ Stamp with a motif of the National Monument Liptovská Mara. ■

Literatúra

- H. Friesinger - K. Pieta 2002: Die Rekonstruktion einer späteisenzeitlichen Töpferei und die Brandversuche in Liptovská Mara (Slowakei). In: Anzeiger der philosophisch-historischen Klasse der ÖAW, Wien, v tlači
- V. Kruta 2000: Les Celtes et les arts du feu. Dossiers d'Archéologie 258, Paris 2000, 7-11
- K. Pieta 1995: Das archäologische Freilichtmuseum in Liptovská Mara (Slowakei). In: Experimentelle Archäologie, Bilanz -1994. Archäologische Mitteilungen aus Nordwestdeutschland, 8, Oldenburg 1995, 23-28
- K. Pieta 1996: Liptovská Mara. Včasnohistorické centrum severného Slovenska. Bratislava 1996
- K. Pieta 1996: Liptovská Mara. Ein frühgeschichtliches Zentrum der Nordslowakei. Bratislava 1996.
- K. Pieta 1999: Der archäologische Park und die Feuchtschichtengrabung in Liptovská Mara. In: Jerem E. - Poroszlai I. ed.: Archaeology of the Bronze and Iron Age. Experimental Archaeology-Environmental Archaeology-Archaeological parks. Budapest 1999, 357-366

Summary

10 Jahre Existenz des Archäologischen Freilichtmuseums in Liptovská Mara

Vor mehr als zehn Jahren wurde in Liptovská Mara, Nordslowakei, im Denkmalschutzgebiet des Burgwalls mit bedeutenden keltischen und mittelalterlichen Objekten, das erste slowakische archäologische Freilichtmuseum aufgebaut. Die nach langjährigen Grabungen gefoligten Rekonstruktionsarbeiten hatten zum Ziel die hervorragend erhaltenen Bausubstanzen der jungeneisenzeitlichen Befestigungen wie auch der hölzernen mittelalterlichen Kleinburg zu konservieren und teilweise in Andeutung zu präsentieren. Die statisch meistens einwandfreien, ortsweise bis zu 200cm erhaltene Trockenmauerreste wurden mit einer tiefgefugten Mauerwerkschutzschicht bedeckt, die nur noch in den Pfostenlöchern nachweisbaren verkohlten Teile der Holzkonstruktion vor allem im Wallfront ersetzten die penetrierten neuen Pfosten. Die beiden Toranlagen dagegen wurden in abgeschätzter Höhe, allerdings nur in der Kontur aufgebaut.

Ein der freigelegten Notwohnhäuser im Burgwallareal baute man auf dem Originalgrundriss samt Überdachung wieder auf. Als vollständiges Modell aufgrund eines konkreten Befundes wurde auf der Siedlungsfläche am Fuß des Berges ein

Gehöft mit Töpferei, das zugleich für die experimentellen Projekte des Archäologischen Instituts der Slowakischen Akademie der Wissenschaften verwendet wird, gebaut. Die im archäologischen Befund nicht belegten und beim Nachbau improvisierten Details haben sich nachträglich durch die entdeckten Holzbauten in den Feuchtschichten der Siedlung Liptovská Mara II im Grunde bestätigt. Das museale Areal, dessen Bestandteil auch eine kleine Schausammlung im Forschungsgebäude des AI ist, wird vom regionalen Liptovské múzeum Ružomberok verwaltet. Während der Konservierungsarbeiten haben wir auf Maximum die Originalbausubstanz geschützt, bei nachgebauten Objekten haben wir uns bestrebt dessen Ähnlichkeit in der Technik und Material bis auf die Details zu respektieren.

Der heutige Stand vieler Objekte des Freilichtmuseums ist nicht befriedigend. Nach Jahren haben sich gegeneinander, auch wegen der mangelhaften Pflege des Areals seitens des Verwalters, zwei Faktoren gestellt: die ursprüngliche Tendenz um jeden Preis "originaltreu" zu bleiben (keine Anstriche und andere Schutzmaßnahmen, keine nicht belegte Bindungsmittel) und das Bestreben nach Langlebigkeit der Bauten. Es wurden zwar wichtige Angaben über Lebensdauer einzelner Objekte gewonnen, was aber jetzt neue Investitionen ins Areal zur Folge hat. In der Zukunft werden nur noch ausgewählte Bauteile getestet und das sonstige Bauholz wird wirksam konserviert.

Konference Arechoparky v Modré u Velehradu. ■ **The conference Archaeoparcs** in Modrá u Velehradu (Moravia). ■